

ΜΕΤΑ-MONTEPNA ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ*

Guy Houchon

Καθηγητής Εγκληματολογίας και Σωφρονιστικής
στο Καθολικό Πανεπιστήμιο της Λουβαίν

“Αν υπάρχει κάποιο νόημα στην πραγματικότητα
- και κανείς δεν αμφιβάλλει πως δικαιούται να
υπάρχει - τότε πρέπει να βρίσκεται μάλλον σ’αυτό
που θα αποκαλούσαμε δ υ ν α τ ό τ η τ α ...”
Robert Musil, *L’homme sans qualité*, Paris, Seuil, 1957
τόμος Ι, σελ. 18.

1) Ένα “εξωτικό” παράδειγμα

Βρισκόμαστε στο Grand Bassam, στην Ακτή του Ελεφαντοστού.

“Καμιά εκατοστή άτομα στριμώνχονταν στο δημαρχείο περιμένοντας κάποιον κλητήρα να φέρει τον κατηγορούμενο. Πάνω από το κεφάλι της Δικαστίνας δύο ανεμιστήρες ανάδευαν ασθενικά τον ζεστό και υγρό αέρα. Ένα κοριτσάκι που δεν θά’πρεπε να ήταν πάνω από 11 χρονών, κατηγορούσε έναν υδραυλικό 35 χρονών, απ’την περιοχή γουγο στο κέντρο της χώρας, ότι ασέληγσε επανειλημμένα πάνω της. Ο γουγο είχε προσφέρει στο παιδί ένα ζευγάρι σκουλαρίκια. Προφανώς όλοι γνώριζαν αυτό το δεσμό, αλλά η οικογένεια αποφάσισε να υποβάλει μήνυση απ’τη στιγμή που η μικρή κόλλησε κάποιο αφροδίσιο νόσημα. Η αίθουσα παρακολουθούσε τη δίκη χωρίς ιδιαίτερη συγκίνηση, σα να επρόκειτο για την κλοπή ενός ζευγαριού πέδιλα. Η Δικαστίνα έκανε μερικές παρατηρήσεις στο κοριτσάκι (ότι ίσως να μη μπορούσε ν’αποκτήσει ποτέ παιδιά), το οποίο ωστόσο δεν έμοιαζε καθόλου τραυματισμένο. Στον υδραυλικό πρόσαψε το γεγονός ότι “είχε την τύχη να μένει σε μια πόλη όπου υπήρχαν πόρνες για όλα τα πορτοφόλια” και ότι “θά’πρεπε να ντρέπεται που τάβαλε μ’ένα παιδάκι”. Ο κατηγορούμενος αρνιόταν βαριεστημένα την κατηγορία, επαναλαμβάνοντας συνεχώς μια φράση που, αναμφισβήτητα, είχε μάθει απ’έξω: “Αυτό είναι συκοφαντία, κυρία Πρόεδρε, δεν την ξέρω”. Η Δικαστίνα ρώτησε τον προφυλακισμένο αν εκκλησιαζόταν τακτικά. Ο λάτρης των call-girls είπε πως ήταν καθολικός. “Αυτό αποτελεί επιβαρυντική

* Σ.τ.Μ. Η διάλεξη αυτή παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στο Colloque που έγινε στη Λουβαίν-λα-Νέβ από 27 μέχρι 30 Σεπτεμβρίου 1989 προς τιμήν του καθηγητή Ch.DEBUYST, με θέμα “Δρων κοινωνικό υποκείμενο και παραβατικότητα: ένας κώδικας ανάγνωσης του ποινικού συστήματος”. Οι ανακοινώσεις που έγιναν εκδόθηκαν (βλ. Τ. 3-4 Ελλ. Επιθ. Εγκλ.) σε ιδιαίτερο τόμο. Η μετάφραση βασίστηκε στο κείμενο της πρώτης παρουσίασης. Μετάφραση Γιώργου Π. Νικολόπουλου.

περίσταση, διακατέχεσθε από δαιμονικά ένστικτα. Πώς μπορέσατε να ερεθιστείτε από ένα ασχημάτιστο κορίτσι;”

Ο γαλαντόμος γουο καταδικάστηκε σε δυο χρόνια φυλακή. Με το κεφάλι χαμηλά και αρκετή αστυνομική δύναμη για συνοδεία, οδηγήθηκε ξανά στη φυλακή του Grand Bassam που στα κελιά της είχαν φυλακισθεί, πριν σαράντα χρόνια, πολλοί σημερινοί ανώτεροι του καθεστώτος, κατά τη διάρκεια των απελευθερωτικών αγώνων.” (B.GENSANE, 1988:20).

Μια ευρεία προοπτική της Κοινωνιολογίας της παρέκκλισης μπορεί να μάς βοηθήσει ώστε να μην απλουστεύουμε τα φαινόμενα, προτείνοντας την συνδρομή μιας προσεκτικής παρατήρησης. Έτσι, ο Howard S.BECKER μάς θυμίζει εύστοχα πως δεν μπορούμε να εκτιμήσουμε την εφαρμογή των κανόνων (normes) επικαλούμενοι τη σταθερή επαγρύπνηση κάποιας αφηρημένης ομάδας· δεν μπορούμε να πούμε ότι εκείνος που προσβάλλεται από κάθε παράβαση είναι “η κοινωνία” και πως με την εφαρμογή των κανόνων αποκαθίσταται η τάξη. Μπορούμε βέβαια να δεχτούμε ότι, σε τελευταία ανάλυση, υπάρχουν ορισμένες ομάδες που επέβαλαν τον πλήρη και αυτόματο σεβασμό στους κανόνες. Αυτή η υπόθεση όμως χρησιμεύει μόνο για να υπογραμμίσει το γεγονός ότι οι κοινωνικές ομάδες δεν λειτουργούν συνήθως κατ’αυτόν τον τρόπο... Για να επιβάλλουν το σεβασμό των κανόνων, θα πρέπει κάτι να ξεκινήσει τη διαδικασία. (H.BECKER 1980:290-291· addé B.C.CARTWRIGHT και R.D.SCHWARTZ: 1973· N.LUHMAN, 1980). Κάθε παρατηρητής της λειτουργίας της ποινικής δικαιοσύνης μπορεί να διαπιστώσει τη σημασία της πρότασης του E.SCHUR (1975) σύμφωνα με την οποία, ακόμα και για τους πλέον θεσμοποιημένους κανόνες (règles), η κατανόηση του περιεχομένου τους είναι αδιάσπαστη απ’τη γνώση που αποκτάμε για την εφαρμογή τους.

Κάθε εγκληματολογία επομένως ξεκινά από την ιστορική, οικονομική, κοινωνική, ακόμα και γεωπολιτική τοποθέτηση των διαφόρων μορφών κοινωνικής αντίδρασης μπροστά σ’ένα σύνολο προβληματικών καταστάσεων. Αυτές οι τελευταίες εμφανίζονται ως συνέπειες των διαδικασιών κοινωνικής διαφοροποίησης που γεννούν προοδευτικά συμπεριφορές οι οποίες - αν και θα μπορούσαν να θεωρηθούν κοινωνικά αρνητικές - δεν ποινικοποιούνται παρά στο πλαίσιο σχετικά σταθερών διαδικασιών, παρόλο που παρουσιάζουν οριοθετημένες και επαναλαμβανόμενες μορφές. Ας πάρουμε μια μόνο περιπτωσιολογική ανάλυση για να διασαφηνίσουμε αυτή την πρόταση: Η εξάπλωση του αποικιακού και μετά-αποικιακού καπιταλισμού είχε άμεσες και δραματικές συνέπειες πάνω στη διανομή της γης και τις περιουσιακές, οικονομικές αλλά και συμβολικές σημασίες που συνδέονται μαζί τους. Η παρέμβαση του οικονομικού μοντέλου από τους κρατικούς μηχανισμούς δεν υπήρξε κατ’ανάγκη ωμή ούτε και συνειδητή, αλλά νοθεύτηκε συχνά από μια παραγνώριση των κοινωνικο-ανθρωπολογικών βάσεων, των κοινωνικών δομών και των πολιτιστικών κριτηρίων. Μπόρεσε έτσι να φανεί πως οι διαδοχικές γερμανικές, βρετανικές και

τανζανικές διοικήσεις αναστάτωσαν σε βάθος τον κοινωνικό σχηματισμό των Luguru, στο κεντροανατολικό τμήμα της πρώην Ταγκανίκα (C.L. SWEET, 1982), σε σημείο ώστε να υπονομεύσουν τη σοσιαλιστική πολιτική του ανεξάρτητου κράτους, που ορισμένες πρακτικές του εξακολουθούν να γεννούν καταστάσεις ανισότητας. Όπως παρατηρεί ο C.SUMMER (1982:9), αυτές οι διαδικασίες που τόσο συχνά παρουσιάστηκαν σαν μέσα εκσυγχρονισμού της παραδοσιακής οικονομίας καταλήγουν στην ποινικοποίηση κάθε απόπειρας αντίστασης.

Προσαρμόζοντας κάπως αυτό το γενικό κείμενο, διευρύνοντάς το και συγκεκριμενοποιώντας το, διαθέτουμε ένα κώδικα ανάγνωσης (*grille de lecture*). Μπορούμε έτσι να περιγράψουμε πολλές καταστάσεις όπου σωρεύονται αθροιστικά οι ποινικές και εγκληματογενετικές συνέπειες:

1. Πρώτον, όπως είδαμε παραπάνω, η αντίσταση στην (καινούρια) τάξη ποινικοποιείται, γεγονός που εντάσσεται καθαρά σ'αυτό που ο T.SELLIN αποκαλεί "σύγκρουση των κανόνων συμπεριφοράς".

2. Δεύτερον, η καινούρια κατάσταση δημιουργεί για τους "ηττημένους" μειονεκτήματα που προσπαθούν να εξομαλύνουν, να εξισορροπήσουν, να αντιστρέψουν. Παρατηρούμε λοιπόν στους πληττόμενους πληθυσμούς τη δημιουργία ψυχο-κοινωνικών φαινομένων εκλογίκευσης-ρηματοποίησης (*rationalisation-verbalisation*) που οι SYKES και MATZA (1975) χαρακτήρισαν με τον όρο "τεχνικές αδρανοποίησης".

3. Τέλος, απ'τη στιγμή που αφομοιώνονται με κάποια κανονικότητα στα διάφορα τμήματα της κοινωνίας, οι συμπεριφορές αυτές αναπτύσσονται στο άτομο μέσα στο πλαίσιο μιας σημαίνουσας προσωπικής δράσης, κατά τρόπον ώστε οι μορφές παρέκκλισης να διαφοροποιούνται και να μην έχουν πλέον μια εύκολα αναγνωρίσιμη σχέση με την αρχική κατάσταση αλλοτρίωσης (R.QUINNEY, 1979:3-25).

Θα αναγνωρίσατε κατά τη διάρκεια αυτής της διαδρομής την κλασική διατύπωση, από τον E. SUTHERLAND ήδη, για τη συνθετότητα του εγκληματολογικού αντικειμένου, δηλαδή τη διερεύνηση της ακολουθίας των δυνατικών (αν όχι και σταθερών) αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στις διαδικασίες της πρωτογενούς ποινικοποίησης (*criminalisation primaire*), της δευτερογενούς ποινικοποίησης (*criminalisation secondaire*) και της εγκληματογένεσης (E. SUTHERLAND και D.CRESSEY, 1978:3). Αντιλαμβάνεστε, επομένως, πόσο λάθος είναι να μεμφόμαστε ένα τύπο συλλογιστικής, σαν κι αυτόν που μόλις προτείναμε, ως "πραγματική επιστημονική παρεκτροπή" (R. GASSIN, 1988, no 60). Το επιχείρημα επομένως που αποκομίζουμε απ'την αρχή κίβλας αυτής της ανάπτυξης μπορεί να παρουσιαστεί σαν μια αποκάλυπτη νομιναλιστική αλληλόδραση (*interactionnisme nominaliste*). Ενδιαφέρει επομένως να υπογραμμίσουμε τα όριά της και συγχρόνως να περιγράψουμε τη μέθοδο και τους περιορισμένους στόχους που επιδιώκουμε εδώ.

2) Σκηνή και σκιές

Όταν αντλεί κανείς υλικό απ'τους φακέλους διαφόρων υποθέσεων με στόχο τη συγκέντρωση πληροφοριών για την πραγματοποίηση συγκρίσεων, παραμερίζει απ'το αντιληπτικό του πλαίσιο τον τρόπο με τον οποίο γίνεται αναφορά σ'εκείνους τους κανόνες - νομικούς ή άλλους - που δικαιολόγησαν τη συγκεκριμένη επέμβαση και τα γεγονότα που επακολούθησαν. Με πιο κριτικό τρόπο απ'ό,τι οι περισσότεροι οπαδοί της θεωρίας της αλληλόδρασης, ο CICOUREL (1968:15,121) παρατηρεί πως η κατανόηση των κοινωνικών δομών που ψάχνουν οι κοινωνιολόγοι προϋποθέτει τη χρησιμοποίηση, ως ερμηνευτικού σχήματος, της γνώσης των προσδοκιών που τρέφουν τα μέλη μιας κοινωνίας, ώστε να γίνει σαφές το πλαίσιο που περιβάλλει τα αντικείμενα μελέτης. Στέκεται κριτικά μπροστά στον υπεραπλουστευτικό τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται τα ζητήματα της αντικειμενικοποίησης και επαλήθευσης των δεδομένων που προέρχονται απ'τις πρακτικές λήψης απόφασης των φορέων του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης. Προς το τέλος του έργου του επιμένει έντονα στην εργασία που εκπόνησε προκειμένου να δείξει τον τρόπο που καταρτίζονται οι ποικίλης ιεραρχικής προέλευσης φάκελοι υποθέσεων: απ'την "κοινότητα", τις αστυνομίες, τις υπηρεσίες "δοκιμασίας" (probation), τα δικαστήρια ... και πώς παράγουν αυτοί οι φάκελοι εικόνες που μάλλον αρμόζουν σε "χαρακτηριολογικές μελέτες" (σελ.332)¹.

Φαίνεται ωστόσο ότι - παρόλες τις διαμαρτυρίες και αμφισβητήσεις ορισμένων συγγραφέων του ρεύματος της αλληλόδρασης (E. LEMERT, 1972:16-17) - η προσωποκεντρική προσέγγιση των φορέων της οργανωμένης κοινωνικής αντίδρασης δεν προτείνει παρά ένα ισχύον υποκατάστατο στην ανάλυση των δομών εξουσίας (A.T.SCULL, 1988) περιλαμβάνοντας, όπως έγραψε ο P. ROCK (1974:144), τον κίνδυνο μιας ανθρωπόμορφης θεωρίας της συνωμοσίας².

Εξάλλου, στο όνομα μιας δομικής ανάλυσης, "η κυριαρχία καταντά να γίνεται ένας γενικός και πολυχρησιμοποιημένος επεξηγηματικός κώδικας, με αποτέλεσμα το φως που ρίχνουμε να σκιάζει τελικά τη σκηνή σε σημείο που να μην μπορούμε πια να διακρίνουμε ούτε τα περιγράμματα αλλά, ακόμα λιγότερο, ούτε και την μορφολογία των επιμέρους συστατικών της" (G. BOISMENU, 1988:43). Η χρησιμότητα ενός καθαρά κοινωνιο-εγκληματολογικού διαβήματος μοιάζει επιβεβλημένη.

Στη συμβολή μας στο συλλογικό έργο πάνω στην επικινδυνότητα και την ποινική δικαιοσύνη (C.HOUCHON, 1981:135-137), γράφαμε - προσμετρώντας τις αναπτύξεις της συζήτησης - πως το μικροκοινωνιολογικό επίπεδο είναι ο κατεξοχήν χώρος όπου αποδεικνύονται οι ορισμοί, οι αλληλοδράσεις και οι διαπραγματεύσεις, των οποίων η αποκάλυψη ενδιαφέρει την κοινωνιολογία των ποινικών πρακτικών.

Στη σύγχρονη πρακτική, το δικαστήριο - διακηρυγμένο κεντρικό πεδίο του μοντέλου της νομιμότητας (H. PACKER, 1968) - υποσκελίζεται ευρύ-

τατα κατά τη λειτουργία του, είτε πρόκειται για το αποδεικτικό υλικό, τη διαδικασία στο ακροατήριο (μέρος όπου αποκαλύπτεται ωμά αυτό το φαινόμενο μια και εκδηλώνονται εδώ η επιδεξιότητα των μεν και η αδυναμία όλων), τη διάσκεψη και την απόφαση. Ο θεσμός οδηγείται σε μία περιορισμένη πραγματοποίηση των διακηρυγμένων στόχων του σε ένα κατώτατο επίπεδο³. Εκείνο που προκύπτει επομένως μοιάζει περισσότερο με λειτουργία γύρω από ένα κείμενο για την εξύμνηση μιας έννομης τάξης (G. BOIS-MENU, 1988). Για να επιτευχθεί αυτό δεν μπορεί παρά να επέλθει μία κατάτμηση. Απομονώνουμε τη σύγκρουση⁴, αποκόβοντάς τη απ'το κοινωνικό της υπόβαθρο, και προσηλώνομαστε τελικώς πάνω στο άτομο (G. RAGUIN, 1971), εφαρμόζοντας αυτό που ο DEBUYST (1985:109 και 131) ονομάζει "απόθεση του περιβάλλοντος". Πρέπει επομένως να στραφούμε αλλού αντί γι'αυτό το θέατρο σκιών.

Η τοποθέτηση που μόλις κάναμε πυροδοτεί τρεις τουλάχιστον κριτικές:

1. Η πρώτη, θεωρητικής τάξεως, αναφέρεται στην μικροκοινωνική επιφανειακότητα και την έλλειψη κοινωνικής οντολογίας αυτού του σταδίου ανάλυσης. Μπορούμε να επιστρέψουμε πίσω αυτή την παρατήρηση σημειώνοντας συνοπτικά ότι οι διάφορες βαθμίδες της κοινωνικής πραγματικότητας δεν παρουσιάζουν υψηλότερη διαβάθμιση στην ερμηνευτική αξιολογική κλίμακα από την αξία που προσλαμβάνουν τα στρώματα του ενδοψυχισμού λόγω του αβυσσαλέου χαρακτήρα τους.

2. Δεν θα παραλείψουμε να επισημάνουμε στη συνέχεια ότι η μεμονωμένη περιγραφή του δικαστηρίου πνίγει τους φορείς του ποινικού συστήματος σ'ένα είδος θεσμικής απελπισίας. Πράγματι, διαλέξαμε να παρουσιάσουμε αυτόν τον τόπο γιατί πρόκειται για το αποκορύφωμα του παιχνιδιού γύρω απ'το μύθο της ατομικής ευθύνης, αλλά και για να επισύρουμε επίσης την προσοχή μας, σε αντιδιαστολή μ'αυτόν, πάνω στους υπόλοιπους τόπους του ποινικού συστήματος. Ένα κείμενο του V. PEYRE (1979:47-60) μας καλεί να διακρίνουμε τη δυναμική που αποκαλύπτει μελετώντας το σύστημα δικαιοσύνης για τους ανήλικους, την οποία ωστόσο "θα μπορούσαμε να βρούμε κι αλλού": ... θα ήταν σφάλμα να παρουσιάζαμε τους τρόπους των επίσημων κοινωνικών αντιδράσεων σαν να ήταν εσωτερικά αρθρωμένοι και ιεραρχημένοι. Λόγω του γεγονότος της διαφοροποίησης και της σχετικής λειτουργικής ανεξαρτησίας των διαφόρων οργάνων επέμβασης, του κατατεμαχισμού των αρμοδιοτήτων, της διακριτικής ευχέρειας που εκ των πραγμάτων (αλλά και ανάλογα με τη θέση τους) διαθέτουν οι φορείς τους, της ύπαρξης διαφορετικών τάσεων (και μάλιστα αντιθέτων), υπάρχει ένα "παιχνίδι" ή μία σημαντική διακύμανση ..., και συνεπώς μία κοινωνιολογία της παρέκκλισης, βασισμένη πάνω σ'ένα άκαμπτο ντετερμινισμό, παραχωρεί τη θέση της σε μία προβληματική της σύγκρουσης ή, ακόμα καλύτερα, της αντίθεσης". "Δεν πρόκειται μόνο - συνεχίζει - για τη σύγκρουση ανάμεσα στους μηχανισμούς και τις ομάδες που φιλοδοξούν να διοικήσουν και να υποβάλουν σε μετα-

χειρίση, αλλά και για τις συγκρούσεις ανάμεσα στους μηχανισμούς αυτούς ή στο εσωτερικό τους, οι οποίες εκδηλώνονται συγχρόνως με πολύ διαφορετικές πρακτικές καμία φορά, καθώς και με την εμφάνιση καινούριων μορφών επέμβασης, που παρουσιάζονται σαν καινούριες και εναλλακτικές στους στόχους τους. Αυτό εξάλλου δεν είναι διόλου ασυμβίβαστο με την ύπαρξη και τη σταθερότητα κυρίαρχων τάσεων”.

Εδώ άραγε θα ανακαλύψουμε το δρων κοινωνικό υποκείμενο του ποινικού δικαίου, τον χαμπερμασιανό επικοινωνιακό δράστη, το χαρισματικό δημιουργήμα που είναι αντίδοτο στον χειραγωγό αλλά και χειραγωγούμενο φορέα ελέγχου όπου παρουσιάζεται στην κοινά διαδεδομένη θεωρία της αλληλοδράσης;

Είναι ο πεζός αστυνομικός, καινούριος ήρωας της γειτονιάς, μάστορας των ειρηνικών συνδιαλλαγών, είναι ο αντεισαγγελέας που δέχεται να συζητά προθεσμίες, συμπεριφορές, χρηματικές καταβολές, υπολογίζοντας χρόνους παραγραφής και επιστρατεύοντας τεχνικές ψυχολογικές και κοινωνικές, είναι ο φορέας του συστήματος που παρακολουθεί όσους βρίσκονται υπό δοκιμασία (probation) και μιλά μέσα απ’τις προδικαστικές αναφορές του (*rappports pré-sentenciels*), οι οποίες συνιστούν μία πρώτη σύνθεση λόγων και διαθέσιμων μέσων δράσης, είναι ο δικαστής που εξατομικεύει τις αποφάσεις τους, γλιτώνοντας απ’τον γενικό συναγερμό της επιστροφής στο ανταποδοτικό μοντέλο, είναι οι διασκέψεις του προσωπικού των φυλακών που, χωρίς να μεταφέρει στις πρακτικές του τα εμπόδια των υπουργικών γραφείων, εργάζεται για να πετύχει υφ’όρον απολύσεις που έχουν προετοιμαστεί με προσοχή απ’τις ομάδες παρατήρησης και μεταχείρισης κρατουμένων⁵.

Λοιπόν, θα αγνοήσουμε τις ανεπιθύμητες συνέπειες; Την χρονοβόρα επιμήκυνση των διαδικασιών, τη διαφοροποιημένη μεταχείριση που ενισχύεται αναπόφευκτα απ’τους γειτονικούς μηχανισμούς της κοινωνικής διαφοροποίησης, τις απλοϊκότητες και, πολύ περισσότερο, τις σκληρότητες του θεραπευτικού μοντέλου, την “ταξική κυριαρχία κάτω απ’τη μορφή της κοινοτικής δράσης” (M.DELMAS-MARTY, 1985:35);

Είναι προφανές ότι μας περιμένουν διάφορα ζητήματα για διερεύνηση τα οποία αφορούν τόσο την κοινωνιολογία όσο και την αντεγκληματική πολιτική. Προτιμώντας το υπόβαθρο της δράσης από τους κανόνες της, θα εργαστούμε κυρίως με τον προσδιορισμό των δυνατών δομών λειτουργίας του “καινούριου μύθου”.

3. Μία τρίτη κριτική που θα μπορούσε ν’απευθύνει κανείς στο αλληλοδρασιακό μοντέλο μας αναφέρεται στον ονοματολογικό ή πραγματικό χαρακτήρα του ορισμού του εγκλήματος. Θα πρέπει να προσεγγίσουμε αυτό το ερώτημα όσο πιο αποφασιστικά και απροκάλυπτα γίνεται, γιατί διαπλέκεται αναγκαστικά με “το λεξιλόγιο και τη γραμματική των κινήτρων” (W. MILLS, 1967), όσων εργάζονται στο ποινικό σύστημα.

3) Κακοτοπιές

Θα μπορούσαμε να μειώσουμε το χάσμα επικοινωνίας που υπάρχει ανάμεσα στους "ακαδημαϊκούς"-εγκληματολόγους και τους εγκληματολόγους "της πράξης". Δεν μπορεί να εργάζεται κανείς στο σύστημα της οργανωμένης κοινωνικής αντίδρασης χωρίς να αναφέρεται σ'έναν ή περισσότερους ορισμούς της παραβατικότητας. Θα κάνουμε μία γρήγορη αναδρομή στις απόπειρες παλαιότερων ή νεότερων συγγραφέων να προσφέρουν μία εγκληματολογική πραγματικότητα του εγκλήματος. Γνωρίζουμε ότι κινούνται ανάμεσα σε μία διεύρυνση και μία επιβράχυνση της νομικής μορφής αναφερόμενοι, προς τα πάνω, σε έντονα υποθετικές κοινωνικο-ηθικές υπεραξίες (GASSIN, 1988:50) και, προς τα κάτω, στην απειλή της ποινής, της οποίας είναι γνωστός ο αμφισβητούμενος χαρακτήρας.

Σ'αυτούς που προσπαθούν να διασώσουν μία οντολογία της εγκληματικής πράξης, ο ορισμός του εγκλήματος καταλήγει τελικά, μέσα από ένα χονδροειδές ολισθήμα, προς την εγκληματολογική έννοια του παραβάτη (βλ. GASSIN, σελ.51). Αυτός εδώ είναι ο δράστης του εγκλήματος, είτε γνωρίζουμε είτε όχι τον ίδιο ή την πράξη του. Έχουμε δει όμως ότι αυτή η κατηγορία (του παραβάτη) δεν είναι τίποτα άλλο παρά μία κατασκευή στην οποία προβαίνουμε μέσα στην κοινωνική πρακτική με μία σειρά διαδοχικών αναγωγών (C. DEBUYST, 1985: Κεφ. II). Βρισκόμαστε λοιπόν μπροστά σ'ένα διπλό προσδιορισμό που καθένας τους διαγράφει το σύνολο ή ένα μέρος των εμπλεκόμενων υποκειμένων. Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για ένα απομονωμένο φορέα που απορροφά όλη την προσοχή μας: στη δεύτερη, ο αποδιοπομπαίος τράγος της παρέκκλισης δεν συμμετέχει ενεργά στην ποινικοποίηση της πράξης παρά μόνο στο μέτρο που, αναγκασμένος απ'τις συνέπειες της κοινωνικής αντίδρασης, οργανώνει ρόλους, status και αντιλήψεις για τον εαυτό του που περιστρέφονται γύρω από ένα στυλ ζωής.

Ανάμεσα σ'αυτούς τους δύο προσδιορισμούς αναπτύσσονται οι διαδικασίες της πρωτογενούς κοινωνικής διαφοροποίησης, εξωτερικής και εσωτερικής, που συστήνουν τα χαρακτηριστικά και τους ρόλους καθενός από μας, και η διαδικασία της παραπομπής, που δίνει ενδεχομένως το έναυσμα στην δευτερογενή ποινικοποίηση. Το κενό που παρεμβάλλεται στον ενδιάμεσο χώρο αυτών των διαδικασιών μερικοί το καλύπτουν περιγράφοντας μία ενδοψυχική δραματουργία. Αυτή παρουσιάζεται είτε με όρους ενός συστήματος ανταλλαγών ανάμεσα στο "εγώ" και το γενικευμένο "άλλο" είτε επικαλούμενοι μία ατελή δυναμική των διαφόρων βαθμίδων που σχηματίζουν τον ψυχισμό. Στηρίζονται πάνω σε μία τέτοιου είδους δραματοποίηση προκειμένου να μιλήσουν για παράβαση. Το υποκείμενο παρουσιάζεται ανίκανο να συγκροτήσει τη συμπεριφορά του σύμφωνα με τις θεμελιακές κοινωνικές απαιτήσεις. Πως ν'αποφύγουν λοιπόν τις παγίδες μιας σημαντικής αμφιλογίας που οδηγεί στην αθροι-

στική σώρευση, χωρίς εμπειρική δικαιολόγηση, του Νόμου και των νόμων; Εδώ υπάρχει μία ασυνέχεια των επιπέδων ανάλυσης. Βέβαια, τίποτα δεν μας εμποδίζει να αναζητήσουμε σωτηρία στη διεπιστημονικότητα, αλλά εάν παραμείνουμε στην κατεύθυνση της αποσυνθετικής διερεύνησης των διαφόρων προσδιορισμών (*désprésification*) που ακολουθήσαμε μέχρι τώρα, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε το ίδιο εννοιολογικό οπλοστάσιο και για τις δύο πλευρές που τέμνει η διαδικασία της παραπομπής, η οποία δεν προσλαμβάνεται πλέον σαν διαχωριστικό φράγμα ανάμεσα σε περιεχόμενα που διέπονται από διαφορετικές επιστήμες αλλά ως μετασχηματιστής.

Κατά συνέπεια, αν εξετάσουμε το διάγραμμα των συμπεριφορών που συγκροτούν το εμπειρικό υλικό πάνω στο οποίο δουλεύουμε, μπορούμε να διακρίνουμε:

α. αλληλοδράσεις που κινούνται απ'τη γνωστική εξάσκηση μέχρι τη διαπροσωπική συμπεριφορά·

β. συνεχείς αλληλοδράσεις που συναρθρώνονται μεταξύ τους, δημιουργώντας μία ακολουθία με τη δικιά της λογική, οι οποίες δημιουργούν και τροποποιούν κατ'αυτόν τον τρόπο την έννοια που δίνει το υποκείμενο στην πράξη του·

γ. προσδιορισμούς της κατάστασης (που μπορούν να αξιολογηθούν με βάση ένα κανονιστικό κριτήριο)·

δ. μία κοινωνική λογική που παρεμβαίνει για τη χειραγώγηση αυτών των διαφοροποιημένων συμπεριφορών και τις συνάπτει μ'ένα πεπρωμένο που μπορεί κάποια στιγμή να είναι η ποινικοποίηση, σαν πρακτικό επακόλουθο, αλλά που κι αυτή ωστόσο αποτελεί μία κλιμακούμενη σειρά συμβάντων, χωρίς να έχει πάντα μία ποινική κατάληξη.

Μέσα στο εννοιολογικό πλαίσιο αυτής της ακολουθίας, οι απαγορεύσεις, οι ηθικοί κανόνες, η πρωτογενής ποινικοποίηση, οι νόμοι της διαδικασίας, οι λόγοι που εκφέρονται, αποτελούν εγγενείς δυνατότητες των υποκειμένων που τις χρησιμοποιούν, διατελώντας έτσι σε μία κατάσταση διαρκούς διαπραγμάτευσης και εσωτερικευσης ως προς αυτές.

Ξεκινώντας λοιπόν από αυτή τη συνοπτικότερη περιγραφή, μπορούμε να δεχτούμε την ύπαρξη ενός τόπου που διασχίζει τις βαθμίδες αλληλόδρασης (*l'interactionnel*) και ανέλιξης (*le processuel*), μέσα στον οποίο λαμβάνουν χώρα ποικίλες λειτουργίες ποινικοποίησης της συμπεριφοράς. Αυτός ο τόπος θα χρησίμευε για την ανάδειξη των προβληματικών πράξεων, οι οποίες θα παρουσιάζονται πλέον αναπτυγμένες στις σχετικοποιημένες συνιστώσες τους. Σ'αυτή την προοπτική, η έννοια της προσωπικότητας δεν θα ήταν παρά ένα προσωρινό καταφύγιο, συνδεδεμένο με τις χρήσεις του πολιτισμού μας, απ'το οποίο θα απομακρυνόμαστε σταδιακά, ψάχνοντας εναλλακτικές πρακτικές στο ποινικό σύστημα (G.HOUCHON, 1981). Οι δρόμοι των καινούριων λύσεων θα μας παρουσιάζονταν καλύτερα αν η επέμβαση του ποινικού κοινωνικού ελέγχου δεν αντιμετωπιζόταν σαν μία παραχώρηση στην αρχή της πραγματικότη-

τας αλλά με τη μορφή συγκεκριμένων εφαρμογών του τρόπου που ορίζουμε αυτές τις αρχές της πραγματικότητας, δηλαδή σαν εξαγγελία πρακτικών κρίσεων, πράγμα που αντιστοιχεί τελικά με την μεθοδολογική προοπτική της κατάργησης του ποινικού συστήματος (abolitionisme).

Αυτό ωστόσο δεν μας εμποδίζει να σκεφτούμε ότι οι εικόνες που μας παρουσιάζουν ορισμένες αναλύσεις της κατάργησης του ποινικού συστήματος ελαχιστοποιούν υπερβολικά την ποινικοποιησιμη συγκρουσιακή σχέση. Έχοντας προσδιορίσει ορθά τον μαζικό χαρακτήρα όλου του πόνου που προκαλεί η ποινική δικαιοσύνη (L.HULSMAN, 1979), ορισμένες προτάσεις προσπαθούν να συνθέσουν μοντέλα αποποινικοποίησης, τα οποία λειτουργούν μεν σε διαπροσωπικές περιστάσεις, αλλά που στο σύνολό τους δεν είναι τόσο συχνά μέσα σε μία μαζική κοινωνία (G.HOUCHON, 1984). Προέχει επομένως η οργάνωση (βρίσκοντας τις κατάλληλες κλίμακες) τεχνολογιών λύσης των προβληματικών καταστάσεων οι οποίες να εναρμονίζονται με τις διαδικασίες που εφαρμόζει η κοινωνία συνολικά, χωρίς βέβαια να αφεθούμε να παρασυρθούμε σε προφανείς ή υπολανθάνουσες μορφές αναπαραγωγής της ανισότητας ή της κοινωνικής αδικίας. Το θεωρητικό πρόβλημα επομένως τοποθετείται στη διαχωριστική επιφάνεια που τέμνει το μικρο- και μακρο-κοινωνιολογικό επίπεδο. Θα εξετάσουμε τις σχετικές αναπτύξεις μόνο στο μέτρο που μας χρησιμεύουν για να θέσουμε τα ζητήματα της κοινωνικής τάξης και του κοινωνικού ελέγχου μέσα στην προοπτική της λεγόμενης "συμμετοχικής" αντεγκληματικής πολιτικής.

4. Επιφυλάξεις

Θα αναφέρουμε εδώ, με κάποια αναμφισβήτητα πολεμική διάθεση, μια μεθοδολογική επιφύλαξη στην οποία αποδίδουμε ορισμένη σημασία. Η ιδεαλιστική προοπτική θα μας έκανε να χάναμε το αναγκαίο ραντεβού με τη θεωρία. Δεν μπορεί να είναι κανείς αρκετά προνοητικός ώστε ν'αποφύγει κάθε προσωπολογική παρέκκλιση σχετικά με την έννοια του κοινωνικού υποκειμένου. Δεχόμαστε, όπως ο M. MANDELBAUM (1959), πως μόνο τα άτομα έχουν την ικανότητα να προβαίνουν σε αυτόνομες ενέργειες, μπορούμε ωστόσο συγχρόνως να αποδείξουμε ότι τα προϊόντα αυτών των ενεργειών αποκαλύπτουν τις κοινωνικές (και ομαδικές) ιδιότητες που οι ενέργειες αυτές αναδεικνύουν. Και ο άνθρωπος αντικείμενο-υποκείμενο της επιστήμης δεν είναι προσιτός σε ένα έλλογο πεδίο γνώσης όπως η εγκληματολογία παρά μόνο παράγοντας αντικείμενα.

Πέρα απ'αυτή την επιστημολογικής τάξεως επισήμανση, θα προβούμε σε παρατηρήσεις λίγο-πολύ τετριμμένες κάθε φορά που μία διατύπωση θα εξατομίκευε το κοινωνικό υποκείμενο, περιορίζοντας έτσι τους στόχους μας είτε στη διευθέτηση ενός χώρου ομιλιών (parole) είτε ακόμη στην απόπειρα εξαγωγής κάποιου νοήματος απ'την επιχείρηση του ποινικού συστήματος. Πράγματι, αν μπορούσε κανείς να υλοποιήσει με πληρό-

τητα ένα πρόγραμμα “due process of law” ή “σοσιαλιστικής νομιμότητας” θα είχαμε αναμφισβήτητα ελάχιστους λόγους για να θέλουμε να εγγράψουμε ένα “καινούριο μύθο” - περιορισμένης πλέον εμβέλειας - μέσα στην προοπτική της κοινωνικής αλλαγής. Ξέρουμε όμως ότι ένας λόγος (parole) δεν παραχωρείται εξ αρχής αλλά αποτελεί το παράγωγο μιας σωρευσης κοινωνικά τοποθετημένων πηγών.

Αυτές οι πολύπλευρες επιθέσεις εναντίον κάθε ανθρωπολογικοποίησης του θέματός μας θα παρέμεναν πολύ κοινότητες αν δεν επρόκειτο εδώ για την εκδήλωση του ενδιαφέροντός μας προς ένα άλλο παράδειγμα, προς μία καινούρια “διευθέτηση”.

5. Ο ελλείπων κρίκος

Κάθε κοινωνιολογία και κάθε εγκληματολογία ξεκινά με μία διερώτηση πάνω στην τάξη (C.F. SHEARING, 1989). Η μικροκοινωνιολογική παράδοση, που διαπνέει την μεθοδολογική συλλογιστική μας, οδηγεί σε μία γνωστική σύλληψη της κοινωνικής τάξης η οποία μας αποκαλύπτει ένα υποκείμενο έλλογο και ενεργό, χωρίς να πολυνοιάζεται για το τί συμβαίνει πίσω απ’τη πλάτη του, και απασχολημένο με την ανάπτυξη ενός πρακτικού τύπου δικαιολόγησης (K. KNORR-CETINA, 1989: 2 επ.).

Το μεγαλύτερο μέρος των μελετών ποινικής κοινωνιολογίας που αναφέρονται στις περιπολίες της αστυνομίας, τις προ-δικαστικές αποφάσεις, τη διαδικασία λήψης δικαστικών αποφάσεων (“sentencing”) το πεδίο των σχέσεων μέσα στη φυλακή, ταυτίζουν τους κανόνες συμπεριφοράς που διέπουν αυτές τις περιστάσεις με τους κανόνες σύνταξης της γενετικής γραμματικής⁷. Παραμένοντας ωστόσο μόνο σ’αυτή την κλίμακα, τα επίπεδα προσφορότητας και αποδοτικότητας της θεωρίας του CHOMSKY αναμειγνύονται με ετερόκλιτα στοιχεία και συντελείται κατά συνέπεια ελάχιστη πρόοδος στην περιγραφή των κανόνων που διέπουν τη συμβολική αλληλόδραση. Δεν μπορούμε εντούτοις ν’αρνηθούμε το γεγονός ότι παραμένει ενδιαφέρουσα η διανυθείσα απόσταση από τον ορισμό της κοινωνικής τάξης σαν ένα υπαρκτό πρόβλημα κοινωνικής ένταξης, που οι απαντήσεις του βρίσκονται στην ύπαρξη κατανεμημένων κανονιστικών υποχρεώσεων, μέχρι την ανακάλυψη αυτής της έννοιας ως γνωστικής κατηγορίας που αναδεικνύεται μέσα απ’την επικοινωνιακή αλληλόδραση. Η τάξη αυτή είναι τεχνητή, προπαρασκευασμένη, αμφισβητούμενη, αποκατεστημένη, οργανωμένη, ανελίσσόμενη, μέσα σε συγκεκριμένες καταστάσεις που ο προσδιορισμός της φύσης τους αποτελεί αντικείμενο συνεχών διαπραγματεύσεων. Κάτω απ’αυτές τις συνθήκες, το πρόβλημα της κοινωνικής τάξης δεν μετατίθεται μόνο απ’το κανονιστικό στο κοινωνιο-γνωστικό επίπεδο, αλλά και από ένα μακρο-κοινωνικό επίπεδο σ’εκείνο των πρακτικών των κοινωνικών υποχρεώσεων⁸.

Έχουμε προχωρήσει πλέον ένα βήμα μπροστά: η πρόσφορη μεθολογική μονάδα διερεύνησης (ο κρίκος) δεν είναι το άτομο αλλά οι αλληλο-

δράσεις που συνάπτονται μέσα σε μία ή περισσότερες κοινωνικές καταστάσεις. Αυτές ωστόσο, πολύ περισσότερο από απλές αλληλοδράσεις σύναψης κατηγορημάτων ανάμεσα σε κοινωνικά υποκείμενα, συγκροτούν μία δική τους αυτόνομη πραγματικότητα που δεν μπορεί ούτε να αναχθεί αλλά ούτε και να προβλεφθεί με αφετηρίες αυτά τα κατηγορήματα (E. GOFFMAN, 1972). Αυτό το μεθοδολογικό αξίωμα έχει ιδιαίτερη βαρύτητα σε κάθε διαδικασία κατασκευής αντικειμένου - όταν μελετάμε τη θέση που κατέχουν τα κοινωνικά υποκείμενα του ποινικού συστήματος - όπως επίσης και σε κάθε εγχείρημα κατανόησης του πραγματικού και του δυνατού στην αντεγκληματική πολιτική. Με άλλα λόγια, θεμελιώδης έρευνα, εφαρμοσμένη έρευνα και κοινωνικές πρακτικές, μπορούν να αλληλοδρουν μεταξύ τους μέσα στην καμπύλη του πραγματικού.

Το μεγαλύτερο μέρος των κοινωνιολόγων θα αποδέχονταν πιθανώς την άποψη ότι οι κοινωνικές επιστήμες ενδιαφέρονται για δράση στο βαθμό που ο φορέας της τής αποδίδει κάποια σημασία. Διαπιστώνουμε ωστόσο ότι ορισμένες συγκεκριμένες έρευνες, φαίνεται να προσανατολίζονται προς μία αρκετά διαφορετική κατεύθυνση, με την έννοια ότι οι "υποκείμενες" σημασιοδοτήσεις εγγράφονται ανετότατα μέσα στην συγκυρία προσανατολισμένων ήδη αλληλοδράσεων, σε τελευταία ανάλυση δηλαδή μέσα στο πλαίσιο των κοινωνικών πρακτικών, κατά τρόπον ώστε το επεισόδιο της αλληλοδράσης να αποβαίνει η μονάδα όπου ασκείται η εμπειρική έρευνα. Μπορούμε άραγε να ισχυριστούμε ότι καταλύεται έτσι η κλασική αντίθεση ανάμεσα στη δράση και τη δομή; Παραλλάσσοντας ένα συλλογισμό του R. CASTEL (1985) πάνω στη διαδικασία λήψης απόφασης στον ψυχιατρικό τομέα, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι τα κοινωνικά υποκείμενα του ποινικού πεδίου διαθέτουν ορισμένες εξουσίες διακριτικής ευχέρειας, έστω κι αν αυτές αποτελούν αντικείμενα διαπραγμάτευσης. Μπορούμε ωστόσο "να αναλύσουμε αυτή την εξουσία μόνο στα σημεία που τέμνεται με τις πρακτικές, αναγνωρίζοντάς την μέσα από τις συνέπειες που επιφέρει στη συγκεκριμένη κατάσταση, έστω κι αν αυτές οι συνέπειες εκφράζουν ένα συμβολικό φορτίο (πολιτικό) που τα κλειδιά για την κατανόησή του δεν βρίσκονται μέσα στην κατάσταση".

Αν πάντως η σφαιρική ανάλυση μας πληροφορεί για τη λειτουργία ή τις παρεκκλίσεις της δράσης στο δομικό επίπεδο, οι διακανονισμοί της συμπεριφοράς υλοποιούνται στο τοπικό επίπεδο. Ενδιαφέρει επομένως να θυμηθούμε τα χαρακτηριστικά που διέπουν την τοπική οργάνωση αυτών των υλοποιήσεων (K.KNORR-CETINA, 1988:31-32).

6. Το "τοπικό": μεταφορά (locus) και τόπος αλλαγής

Ας σημειώσουμε κατ'αρχήν πως οι τόποι και οι προσδιορισμοί τους δεν αποτελούν μόνο ένα θεωρητικό πρόβλημα, αλλά πως το ζήτημα αυτό αφορά άμεσα τα δρώντα κοινωνικά υποκείμενα κατά την εξάσκηση των πρακτικών τους (N. LUHMAN, 1981). Το θεωρητικό πρόβλημα τίθεται

μάλλον με όρους κλίμακας (B. ROCHE, 1985), το πρακτικό πρόβλημα - που συγχέεται καμιά φορά με την προβληματική της "κοινότητας" - ταλαντεύεται ανάμεσα σε μία επικοινωνιακή και μία εδαφική όψη που, αυτή η τελευταία, περιήλθε σε δεύτερη μοίρα με την κοινωνική και την τεχνολογική αλλαγή (B. LEIGHTON, 1989). Ας θυμηθούμε πόσο ουσιαστικό είναι να μην ανάγουμε τις καταστάσεις στις υποκειμενικότητες ή την διυποκειμενικότητα των φορέων τους⁹. Μία συνηθισμένη παρατήρηση της συμπεριφοράς των συνηγόρων σε ένα πολιτικό ή στρατιωτικό δικαστήριο, τακτικό ή κακουργοδικείο, το δείχνει καθαρά. Οι διαφορές είναι πολύ περισσότερο κατηγοριοποιημένες και τυποποιημένες απ'ό,τι θ'άφηνε να προβλέψουμε το ατομικό ύφος των υποκειμένων. Οι καταστάσεις είναι μικρά συστήματα οργανωμένων δραστηριοτήτων που έχουν τη δυνατότητα να διακανονίζονται από μόνα τους.

Αυτή η παρατήρηση έχει μεγάλη σπουδαιότητα στο πεδίο απονομής της ποινικής δικαιοσύνης. Γνωρίζουμε, πράγματι, πως η σφαιρική έννοια του συστήματος θα πρέπει να χρησιμοποιείται εδώ με προσοχή, δεδομένων των πολύ χαλαρών δεσμών ανάμεσα σε υπο-συστήματα και τομείς (J. HAGAN, 1989· G. HOUGHON, 1975). Οι λάτρες της αποδοτικότητας και οι λοιποί θαυμαστές της μέτρησης της παραγωγικότητας του ποινικού συστήματος θα απογοητευθούν, αλλά μία διεισδυτική εκτίμηση (KLEIN και TEILMAN, σελ. 327) μπορεί να διαπιστώσει εδώ ένα είδος πειθαναγκασμού που συνδέεται με την αναγκαία προστασία των ατομικών δικαιωμάτων. Βρισκόμαστε τώρα μπροστά σε μία κλασική δυσκολία για μία επιστήμη όπως η εγκληματολογία. Ενώ πάνω στην κοινωνιολογική ευθεία που κινούμαστε είναι σημαντικό να μεταχειριζόμαστε το "τοπικό" ως μεταφορά, οφείλουμε ωστόσο να προωθήσουμε το συλλογισμό μας μέχρι κάποιο επίπεδο επιχειρηματικής επάρκειας για μία αντεγκληματική πολιτική. Εξάλλου, κάθε υποστασιοποίηση του "τοπικού" κινδυνεύει να μας ρίξει σε μία στατική κατασκευή. Η εισαγωγή της έννοιας του δικτύου θα μας βοηθήσει πιθανώς να υπερπηδήσουμε αυτούς τους σκοπέλους. Μία γνώση με χαρακτήρα περισσότερο επιδημιολογικό παρά αιτιολογικό¹⁰ θα μας επιτρέψει να προσδιορίσουμε κατάλληλες περιοχές παρέμβασης. Στο τοπικό επίπεδο οι κοινωνικές ομάδες καθορίζουν τη στάση τους απέναντι στα άλλα συστήματα. Το κοινωνικό γεγονός της τοπικότητας (B. ROCHE, 1987) εμφανίζεται σαν απόλυτος τρόπος παραγωγής σημασιών. Το δρων κοινωνικό υποκείμενο ενός τόπου αναπτύσσει τη δράση του κατά ενδογενή τρόπο, περιστρέφει τον κόσμο γύρω απ'αυτό (M. CALLON και B. LATOUR, 1981). Δουλεύοντας σε ένα παρόμοιο εννοιολογικό πλαίσιο, θα μπορούσαμε να συγκεντρώσουμε ορισμένες προϋποθέσεις, ώστε η αυταρχική "πραιτωριανή" διάσταση της καταστολής να αποφορτισθεί ή και να παραμεριστεί ακόμη, από εκείνη μιας επαναδιευθέτησης της κοινωνικότητας σαν διαδικασία δυναμική και πάντοτε ατελή. Ας προσθέσουμε ότι τα κοινωνικά υποκείμενα που δουλεύουν στη βάση βρίσκονται κατεξοχήν μέσα σ'ένα επικοινωνιακό ιστό¹¹. Μελετάμε επομένως κοινω-

νικές διαδικασίες, ούτε οργανισμούς, ούτε θεσμούς. Βρισκόμαστε στα σύνορα του τυπικού και του άτυπου, εκεί που οι δυνατότητες (potentialités) δεν είχαν ακόμη την ευκαιρία να ξεσπάσουν. Δομές χαλαρές και επακριβείς, που παρακάμπτονται εύκολα, επιτρέποντας μία περιορισμένη προώθηση σε ένα άσχημα οριοθετημένο έδαφος: εκείνο της κοινωνικής αλλαγής, εκεί που κονιορτοποιούνται οι βεβαιότητές μας.

Κατά ένα εντυπωσιακό τρόπο, αυτός ο ερευνητικός αποπροσανατολισμός προς μία προσέγγιση του "τοπικού" παραμένει σε κάποιο πραγματισμό μέσα στη σκηνή των πρακτικών της γαλλικής αντεγκληματικής πολιτικής. Ο μηχανισμός του πραγματισμού διανοίγει "στο τοπικό επίπεδο ένα χώρο συζητήσεων και συνδιαλλαγών ανάμεσα στους ποικίλους φορείς που εμπλέκονται, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, στα ζητήματα ασφάλειας και πρόληψης" (DONZELOT, σελ. 124). Λυπούμαστε που στο Βέλγιο η προσέγγιση παραμένει αποκλειστικά αστυνομική και διοικητική και περιορίζεται στο επίπεδο των πρόσφατων επαρχιακών επιτροπών πρόληψης που εγκατέστησε το Υπουργείο Εσωτερικών (G. HOUCHON, 1987). Δεν αρκεί ν'αποκεντρώνει κανείς σε τοπικό επίπεδο την ομογενοποιημένη τεχνοκρατική παρέμβαση του κεντρικού Κράτους. Πρέπει ακόμη να τροποποιήσουμε την σχέση με τη γνώση, να απεγκλωβίσουμε τις γνώσεις που κατέχει κάθε κοινωνικό υποκείμενο και να πραγματοποιήσουμε τον συντονισμό της δράσης (DONZELOT, σελ.130).

Αυτή η προοπτική μας αποκαλύπτει ένα μεγάλο αριθμό δρώντων κοινωνικών υποκειμένων, που συχνότατα είναι συλλογικά, καθώς επίσης και μία εγκληματολογία της πράξης που δρα σε διαφορετικά δίκτυα, των οποίων οι θεματικές μπορούν να μεταλλάσσουν, αλλά μπορούν επίσης να συνδυάζονται, με την προϋπόθεση του σεβασμού του ιδιαίτερου στόχου καθενός απ'αυτά¹².

Πρόκειται γι'αυτό που η C.LAZERGES (1988:93) αποκαλεί "διεταιρικότητα" ("interparténariat"), διακρίνοντας σ'αυτό ένα μείζον πλεονέκτημα για τη διαχείριση της παραβατικότητας, καθώς επίσης κι ένα στρατηγικό πλεονέκτημα για την εμπέδωση της τοπικής δημοκρατίας (ibid, σελ. 103). Μπροστά σ'αυτά τα κύματα ενθουσιασμού δύσκολα μπορούμε να παραμείνουμε μελαγχολικοί. Θα φροντίσουμε ωστόσο να μην κάνουμε σύγχυση ανάμεσα στη συμμετοχή (participation) και τη συναίνεση (consensus) ή την συν-αποδοχή (co-optation). Ένας ανεκτίμητος δείκτης μπορεί να προέλθει από την παρατήρηση της ανοδικής ή της καθοδικής κατεύθυνσης της κοινωνικής κινητοποίησης¹³. Περισσότερο από ποτέ, η επιτυχία του εγχειρήματος φαίνεται να εξαρτάται απ'την εμφύτευση του "τοπικού" μέσα στους μηχανισμούς συγκεκριμένων πρακτικών.

Δεν αποτελεί φυσικά πλεονασμό να πούμε ότι η προβληματική "Κοινωνία των Πολιτών-Κράτος" υποστηρίζει όλη τη σύγχρονη σκέψη πάνω στη συμμετοχική αντεγκληματική πολιτική. Αυτή η απλή διατύπωση δικαιολογεί την προσφορότητα της έννοιας του δρώντος κοινωνικού υποκειμένου, μέσα απ'την αποσύνθεσή του σε καταστασιακά στοιχεία και την

ανάδειξη των δικτύων, που σημαίνει δηλαδή την αυστηρά συγκεκριμένη (και όχι αυτοσχέδια) κινητοποίηση των δυνατοτήτων. Απ'αυτή την αντίθεση θα μπορούσαμε να συγκροτήσουμε την αρχική γωνία πρόσληψης του υλικού μας. Αντισταθήκαμε σ'αυτόν τον πειρασμό της λογικής για δύο λόγους: Ο πρώτος είναι ότι, επειδή μας απασχολεί η συγκρότηση μιας σώρευσης γνώσης στην εγκληματολογία, προτιμήσαμε να εγγράψουμε το διάβημα στο κλασικό πλαίσιο των αλληλοδράσεων ανάμεσα στις τρεις διαδικασίες-πηγές της επιστήμης μας. Ο δεύτερος προέρχεται απ'το γεγονός ότι, αν θέλουμε να λάβουμε υπόψη μας ένα κοινωνικό αναβρασμό, αξίζει περισσότερο να το κάνουμε επαγωγικά, με μία υπομονετική συλλογή αντιτιθέμενων εμπειρικών παρατηρήσεων. Απομένει βέβαια να γίνει αυτή η δουλειά, ξέρουμε όμως ότι η επαγωγική έρευνα δεν πραγματώνεται πάνω σε μία εννοιολογική *tabula rasa*.

7. Βγαίνοντας απ'το "εγκλωβισμένο πεδίο" (M.DELMAS-MARTY, 1988)

Προσπαθήσαμε να επισημάνουμε ένα μέρος των συνθηκών και των θεωρητικών δικαιολογήσεων στις οποίες μπορούν να αναφερθούν τα εγχειρήματα που στοχεύουν στην έξοδο απ'το "εγκλωβισμένο πεδίο" ("champ clos") του ποινικού συστήματος. Οι πιο μεγαλόψυχοι απ'τους αναγνώστες μας θα θεωρήσουν πιθανώς ότι αυτή η ανακοίνωση δεν αποτελεί παρά μία προέκταση των τοποθετήσεων που κάναμε στη διάρκεια του Colloque¹⁴ πάνω στην επικινδυνότητα (G. HOUCHON, 1981) προσαρμόζοντάς τις με περισσότερη ή μικρότερη επιτυχία στο πρόβλημα της εφαρμογής του νόμου. Χαιρόμαστε γι'αυτή τη κρίση, αλλά θα τη συνοδεύουμε με μία σειρά από παρατηρήσεις και διασαφήσεις.

Στο εννοιολογικό επίπεδο καταρχήν, η άλλοτε αόριστη έννοια της κατάστασης (*ibid.*, σελ. 133-136) οργανώνεται τώρα γύρω απ'την ιδέα του μικρο-συστήματος δραστηριοτήτων και διακανονισμών: τόποι πρακτικών και νοημάτων. Αυτός ο πόλος ανάλυσης (και ενδεχομένως δράσης) είναι ευπρόσδεκτος αν θέλουμε ν'αποφύγουμε να παραμεινουμε αγκιστρωμένοι πάνω στο ατομικό υποκείμενο, αντικείμενο σφετερισμού από το ποινικό σύστημα ("crime control model" του PACKER, 1968). Δεν υπάρχει μέσα σ'αυτή την προοπτική κανένας χώρος δράσης: επανοδηγούμαστε αναπόφευκτα στις μορφές της κλασικής ποινικής ευθύνης ή της θετικιστικής κοινωνικής άμυνας.

Είναι προφανές ότι δεν μπορούμε να περιμένουμε ένα ενιαίο ορισμό του συγκεκριμένου δρώντος κοινωνικού υποκειμένου. Από τη θεωρία της κατάργησης του ποινικού συστήματος θα κρατήσουμε την εξύμνηση της διαφορικότητας και την πρόταση των "παράλληλων δομών" (L. HULSMAN και J.BERNAT de CELIS, 1982:122). Η κοινωνική αλλαγή επιφέρει αδιάκοπα καινούριες μορφές προβληματικών καταστάσεων, θυματοποίησης, σχέσεων ανάμεσα στο τυπικό και το άτυπο, χωρίς να αναφέρουμε τις συνέπειες της τεχνολογικής αλλαγής πάνω στην εργασία και τις στρατη-

γικές των χειριστών του ποινικού συστήματος και άλλων συστημάτων ελέγχου.

Αυτή η τελευταία διαπίστωση θα μπορούσε να μας οδηγήσει να φανταστούμε μία πλήρη αναστροφή της προοπτικής που επιλέξαμε για την ανάλυση της εφαρμογής του νόμου. Πράγματι, οι δυσλειτουργίες που προκαλούνται ολοένα και βαθύτερα λόγω της επίκλησης της οργανωμένης εγκληματικότητας, των σύνθετων μορφών της, διακλαδωμένων και διεθνικών, από τις καταχρήσεις των οικονομικά ισχυρών και από την πολιτική τρομοκρατία, φαίνεται να συναντιούνται και να αντιμετωπίζονται σε πεδία που τοποθετούνται στους αντίποδες του "τοπικού", μέσα στο πλαίσιο ενός αυξανόμενου συγκεντρωτισμού, ενός ενδεχόμενου πολυκεντρισμού ομάδων διαφόρων κατηγοριών (Τρένι, Ρομπιδου ...). Μάταια ωστόσο θα αναζητήσουμε μία λύση καταμερισμού αυτών των προβλημάτων μέσα στη σωφρονιστική αρχή της "διακλάδωσης" ("bifurcation"). Αφήνοντας τα τετριμμένα ζητήματα για το "τοπικό", θα ξαναγυρίζαμε αμέσως στην αρχή της εξατομικεύσης. Θα μπορούσαμε ωστόσο να αποπειραθούμε την απόδειξη του ισομορφισμού¹⁵ των προβλημάτων. Η διαφορά τους έγκειται στην κλίμακα που συντρέχουν, αλλά η τοπογραφία των κοινωνικών υποκειμένων - καθαρά μεταφορική εδώ - παραμένει ένα ανεκτίμητο εργαλείο για το πέρασμα απ'την ανάλυση στη δράση. Πρέπει ωστόσο να δεχτούμε ότι η εγκληματολογική έρευνα γι'αυτά τα ζητήματα δεν έχει ξεπεράσει πολύ ένα περιγραφικό στάδιο, μία πρωταρχική συλλογή στοιχείων.

A. Υποσημειώσεις

1. Εργασίες αυτού του τύπου στα γαλλικά: J.C. Chambord (1971), N. Herpin (1981). Αυτός ο συγγραφέας επιμένει κυρίως στο ρόλο που παίζει ο περιορισμός των διαθέσιμων πηγών και η υποχρέωση ελέγχου της πιστότητας των συλλεγμένων πληροφοριών. Adde C. Debuyt (1985:70-77).

2. Για μία κριτική σε βάθος, βλ. P. Robert, T. Lambert, C. Faugeron (1976:16-24)

3. Ο G. Boismenu (op.cit., σελ.46, σημ.2) αναφέρει ότι το 60% των πταισιματικών δίκων διαρκούν στην Γαλλία λιγότερο από ένα τέταρτο της ώρας και δίνει τον καναδικό μέσο όρο του πέρασματος απ'το καθεστώς του υποδικού σ'εκεينو του δεδικασμένου σε 4 λεπτά και 45 δευτερόλεπτα. Μ'αυτό το ρυθμό κινδυνεύουμε να κάνουμε τα "κοινωνικά υποκείμενά" μας να κινούνται με τον αυτοματισμό του Σαρλώ.

4. Εκτός απ'την τυπική εφαρμογή των κανόνων συνάφειας.

5. Για μία γενικευμένη μελέτη των συγκρούσεων που διατρέχουν αυτά τα υποκείμενα ανάμεσα στο ρόλο τους και τις οργανωτικές επιταγές, βλ. M. Lipsky (1980).

6. Τρία πρόσφατα συλλογικά έργα θέτουν αυτή τη προβληματική με καινούριους αν και αισθητά αποκλίνοντες μεταξύ τους όρους: K. Knorr-Cetina, A. Cicourel (εκδ., 1981): J.C. Alexander, B. Giesen, R. Munch, N.J. Smelser (εκδ., 1987): N.G. Fielding (εκδ., 1988).

7. Δεν είναι τυχαίο που οι εμπειρικές μελέτες αναφέρονται κυρίως στις "πρώτες γραμμές". Τα ανώτερα στελέχη της διοίκησης, οι γενικές καταγγελίες, τα υπουργικά

γραφεία, έχουν ανοσοποιηθεί τόσο απ'την κλίμακα και τις τεχνικές διερεύνησης, όσο και από αυτοπροστατευτικούς λόγους και διαδικασίες. Αξιολογούμενη εξαίρεση βλ. στον *P. Rock* (1987).

8. Βλ. για το πεδίο των διανοητικών παθήσεων και της εισόδου σε νοσοκομείο: *A. Ogien, M. Toledo* (1986).

9. Ερμηνεία που αναπτύχθηκε ωστόσο από εξαιρετικούς συγγραφείς, βλ. *J.C. Alexander, B. Giesen* (1987).

10. *H.A.-M.Favard* (1989:315) μιλά για ένα επαγωγικό ορισμό των επιχειρησιακών μοντέλων που ανήκουν στο πεδίο εφαρμογής όπου τοποθετούμεθα.

11. "Η καταστολή είναι ήδη υπόθεση όλων απ'τη στιγμή που η εκτέλεση μιας ποινικής κύρωσης ανατίθεται σ'ένα συλλογικό φορέα, σ'ένα δημόσιο κατάστημα ή σε μια τοπική κοινότητα ..." (*C. Lazerges, 1989:99; G. Houchon, 1985*).

12. Από τη δεκαετία του '70 ήδη, είδαμε να εμφανίζεται πάνω στη βελγική εγκληματολογική σκηνή μία δυναμική για την οποία προτείνουμε την αναμφισβήτητη αδέξια έννοια της ποινικής αυτοδιαχείρισης (*G. Houchon 1975:242*).

13. Η έννοια της "συμμετοχής του κοινού" που είχε προκριθεί πολύ νωρίτερα από τα Ηνωμένα Έθνη (βλ. το n° 27 (1969) της *Revue Internationale de Politique criminelle*) και εν συνεχεία από μία απόφαση του Συμβουλίου της Ευρώπης (N° 83-7) υπάγεται στον δεύτερο τύπο και δεν θα τη θεωρήσουμε ως θεωρητική πηγή της συμμετοχικής αντεγκληματικής πολιτικής.

14. *Σ.τ.Μ.*: Πρόκειται για το Colloque που έγινε το 1979 στη Λουβαίν-λα-Νεβ, με την ευκαιρία της 50ετηρίδος της Σχολής Εγκληματολογίας του Καθολικού Πανεπιστημίου της Λουβαίν, με θέμα "Έχει πλέον καμία σημασία η έννοια της επικινδυνότητας;". Οι ανακοινώσεις που έγιναν έχουν εκδοθεί στον τόμο *Ch. Debuyssé* (εκδ.), *Dangerosité et justice pénale; Ambiguïté d'une pratique*, Editions Masson-Médecine et Hygiène, coll. "Déviance et Société", Genève, 1981.

15. Οι *M. Callon* και *B. Latour* (op.cit., σελ.299) γράφουν ότι είναι εξίσου εύκολο να σταλούν τανκς στην Καμπούλ και να φωνάζεις το 100. Δεν είναι δυσκολότερο να περιγράψεις την "Ρενώ" απ'ό,τι η τηλεφωνήτρια ενός αστυνομικού τμήματος τον τρόπο λειτουργίας του.

B. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Alexander J., Giesen B., Munch R., Smelser N.J.** (ed) (1987). *The micro-macro Link*, University of California Press, Berkeley.
- Becker H.** (1980). *Outsiders. Etudes de sociologie de la déviance (tra duit de l'américain)*, Edit. A.M.Métaille, Paris.
- Boismenu G.** (1988). *L'Etat et l'ordre juridique* in Boismenu et Gleizal J.J.(ed). *Les mécanismes de régulation sociale, La justice, l'administration, la police*. Bréale, P.U.L., Montréal.
- Callon M. et Latour B.** (1981). *Unscrewing the big Leviathan: how Actors macrostructure Reality and how Sociologists help them to do so*, in Knorr-Cetina C. et Cicourel A.(ed.)1981.
- Cartwright B.C. et Schwartz R.D.** (1973). *The Invocation of Legal Norms: An Empirical Investigation of Durkheim and Weber*, Amer. Sociol Rev. 38,340-354.
- Castel R.** (1986). *La construction des significations et le désert du sens, Sciences Sociales et Santé*, IV,2,33-38.
- Chamboredon J.C.** (1971) *La délinquance juvénile: essai de construction d'objet*. Rev. Fr.Sociol XII, 335-337.
- Cicourel A.** (1964) *Method and Measurement in Sociology*, Free Press, New York.
- Cicourel A.** (1968) *The Social Organisation of Juvenile Justice*. J.Wiley, New York.
- Debuyst.C.** (1985). *Modèle éthologique et criminologie*, Mardaga, Liège.
- Delmas-Marty M.** (1985). *L'analyse systématique et la politique criminelle. Archives de Politique criminelle*, 8,27-45.
- Donzelot J.** (1986) *Eloge du pragmatisme en politique criminelle. Perspectives, Revue sur les enjeux sociaux des pratiques psychologiques*, 8,108-134
- Favard A.M.** (1989). *Observation permanente et prévention situationnelle*. Rev. Sc.Crim.et Dt.Pén.Comp. I,380-386
- Fielding N.G.** (ed.) (1988). *Actions and Structure. Research Methods and Social Theory*, Sage, London.
- Gassin R.** (1988) *Criminologie*, Dalloz, Paris
- Gensane B.** (1988). *A Grand Bassam, l'an 2000 n'est pas pour demain. Le Monde Diplomatique*. Juin, 20.
- Goffman E.** (1972). *The Neglected Situation*. in P.Giglioli (ed) *Language and Social Context*, Penguin, Harmondsworth.
- Goffman E.** (1974). *Frame Analysis: an Essay on the Organization of Experience*, Harper and Row, New-York.
- Hagan M.** (1989). *Why is there so little Criminal Justice Theory? Neglected*

- Macro- and Micro-level Links between Organisation and Power*, Journ.of Res. In Crime and Delinquency, 26,2,116-135.
- Herpin N.** (1981). *Le Dossier pénal et son double*, Sociologie du travail 1,44-49.
- Houchon G.** (1975). *Le système pénal dans le système social belge*, in *Le système pénal belge*, III Journées belges de Criminologie. Université de Liège,1975,27-60
- Houghon G.** (1981). *La situation dangereuse: aspects micro-sociologiques* in Debuyst C. (éd). *Dangerosité et Justice pénale. Ambiguïté d'une pratique.*, Masson, Genève 121-143.
- Houchon G.** (1984). *Evolution du concept de dangérosité en criminologie européenne* ("Vingt ans après"). *Criminologie*. XVII, 2,79-92.
- Houchon G.** (1986). *La peine, le Juge et la recherche*. *Annales de Droit de Louvain*, XLVI,3,233-253.
- Houchon G.** (1987). *Analyse pratique des vocabulaires de la prévention*, In *La Prévention du Délit: Aspects nationaux et internationaux*. Centre International de recherches et d'études sociologiques, pénales et pénitentiaires. Messine.
- Houchon G.** (1988,a). *Surpopulation pénitentiaire*, Entrée et Sortie, Doc. Trav.Département de Crininologie et de droit pénal, n'22.
- Houchon G.** (1988b). *Pratiques en réseau et décentralisation*, Communica-tions à la Journée: La Prison en sortir (18 NN-1988. Office de Réadapta-tion sociale, C.P.A.S. Ville de Charleroi (ronéo 16p.)
- Hulsman L.** (1979). *Un paradigme "criminologique" abolitionniste et la re-cherche sur la catégorie du crime* in *Connaissance et fonctionnement de la justice pénale: perspectives sociologiques et criminologiques*, (1979). *Edit. in C.N.R.S., Paris 1979, 485-498.*
- Hulsman L. et Bernat de Cells J.** (1982). *Peines perdues*. Le système pé-nal en question. Le Centurion, Paris.
- Knorr-Cetina et A.Cicourel (ed)** (1981). *Advances in Social Theory and Me-thodology. Toward an Integration of Micro and Macro-Sociologies*. Routledge and Kegan Paul, Boston.
- Knorr-Cetina K.** (1981). *The micro-sociological Challenge of macro-sociolo-gy: toward a Reconstruction of social Theory and Methodology* in Knorr-Cetina K. et Cicourela. (ed), op cit.,1-48.
- Knorr-Cetina K.** (1988). *The micro-social Order in Fielding N.G.(ed)*, op cit., 20-54
- Lazerges C.** (1988),. *Une politique criminelle participative*, *Annales de Poli-tique Criminelle*, 10,91-106
- Leighton B.** (1989). *The Community Concept in Criminology: Toward a So-cial Network Approach*, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 25,4,351-374.
- Lemert E.** (1972). *The Concept of Secondary Deviation in Human Deviance*.

- Social Problems and Social Control, Prentice-Hall, Engelwood Cliffs.
- Lipsky W.** (1980). *Street-Level Bureaucracy*, Dilemmas of the Individual in Public Services, Russel Sage, New York
- Luhmann N.** (1980) *Communication about Law in Interaction Systems*, in Knorr-Cetina et Cicourel A.(ed)op cit.234-256.
- Mandelbaum M.** (1955). *Societal Facts.*, Brit.Journ.Sociol.,6,309-317
- Mills C.W.** (1940). *Situated Actions and Vocabularies of Motive*, Amer. Sociol.Rev. 5,904-913.
- Ogien A. et Toledo M.** (1986). *Les sens de l'hospitalisation*, Sciences sociales et Santé IV,2,5-31.
- Packer H.** (1968). *The Limits of the Criminal Sanction*, Stanford.
- Peyre V.** (1979). *La déviance et la délinquance dans le contexte de la sociologie de la déviance*, in *La théorie de la stigmatisation et la réalité criminologique*, 18e Congrès Français de Criminologie, 47-60
- Poche B.** (1985). *Une définition sociologique de la région*, Cah.Int.Sociol. LXXIX, 225-238
- Poche B.** (1987) "*Localité*" et subdivisions spatiales du social: pour une définition culturelle, *Espaces et Société*, 48-49, 225-239
- Quinney R.** (1979). *The Social Reality of Crime*. Little Brown and Cy, Boston.
- Raguin C.** (1971). *Le défi juridique. Le droit est-il un mécanisme de socialisation?* *L'Homme et la Société* 20,119-137
- Robert P., Lambert T. et Faugeron C.** (1976). *Images du viol collectif et reconstruction d'objet*, Masson, Genève.
- Rock P.** (1974). *The Sociology of Deviance and Conceptions of the Moral Order*, Brit.Journ.Sociol.14,139-149.
- Rock P.** (1987). *A View from the Shadows: The Ministry of the Solicitor General of Canada and the Justice for Victims of Crime Initiative*, Oxford Univ.Press.
- Schur E.** (1975). *Comments*, in Gove W.R. *The Labelling of Deviance. Evaluating a Perspective*, Sage J.Wiley, New-York.
- Scull A.T.** (1988). *Deviance and Social Control*, in N.J.Smelser (ed) *Handbook of Sociology* Sage, London Ch.20
- Sellin T.** (1984) *Conflits de culture et criminalité (traduit de l'américain)* A.Pedone, Paris
- Shearing C.E.** (1969). *Decriminalizing Criminology: Reflexions on the Literal and Tropological meaning of the Term.*, Rev. Canad. Criminol. 31,2,169-178
- Summer C.** (ed) (1982). *Crime Justice and Underdevelopment: Beyond Modernization Theory.*, Heinemann, London
- Sutherland E. et Cressey D.** (1978). *Criminology*, 10e édit., Lippincott, Philadelphia.
- Sweet L.** (1982). *Inventing Crime: British Colonial Land Policy in Tan*

ganyika, in C.Summer (1982).op.cit.

Sykes G.H. et Matza D. (1957). *Techniques of Neutralization. A Theory of Delinquency.* Amer.Sociol.Rev., 22,664-670.